RAQAMLI IQTISODIYOT, BIZNES VA INNOVATSIYALAR JURNALI

QOMAR.UZ

Vol. 3 No. 1
ISSN: 3060-4753

https://qomar.uz/index.php/RIBIJ

ҚУРИЛИШ ТАШКИЛОТЛАРИДА ХАРАЖАТЛАР ҲИСОБИ ВА АУДИТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ

К.М. Мисиров —
иқтисод фанлари доктори, профессор,
Тошкент Давлат иктисодиёт университет
Молиявий ҳисоб ва ҳисобот" кафедраси, Ўзбекистон.

Received: 2026 12, March
Accepted: 2026 21, Aprel
Published: 2026 10, May

Published under peer review:
Doctor of Philosophy(PhD)
Dotsent
Qurbanova Raxima Jamshedovna
Uzbekistan

Abstract: Мақолада қурилиш ташкилотларида харажатлар ҳисобини юритиш ва уни аудитдан ўтказиш жараёнида учрайдиган амалий муаммолар таҳлил қилинган. Тадқиқотда 2023-2025 йиллар бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий статистика қўмитасининг SIAT очиқ маълумотлари, амалдаги бухгалтерия ҳисоби ва аудиторлик фаолиятига оид миллий қонунчилик, шунингдек қурилиш соҳасидаги лойиҳа-смета ҳужжатлари бўйича норматив талаблар асос қилиб олинди. Натижалар қурилиш ишларида кичик тадбиркорлик субъектлари улуши юқори бўлиб қолаётганини, аммо 2023 йилдаги 78,5 фоиздан 2025 йилда 73,6 фоизгача пасайганини кўрсатади. Бу ҳолат харажатлар ҳисобини фақат бухгалтерия техникаси эмас, балки смета интизоми, шартнома маданияти, ички назорат ва аудиторлик далилларининг етарлилиги билан боғлиқ комплекс масала сифатида ўрганиш зарурлигини кўрсатади.

Keywords: қурилиш ташкилоти, харажатлар ҳисоби, аудит, таннарх, смета, ички назорат, бухгалтерия ҳисоби, кичик тадбиркорлик.

INTRODUCTION (KIRISH)

Қурилиш ташкилотларида харажатлар ҳисобини ташкил этиш оддий ишлаб чиқариш корхонасидаги харажатлар ҳисобидан жиддий фарқ қилади. Бу фарқ, аввало, қурилиш объектининг узоқ муддатлилиги, иш ҳажмининг босқичма-босқич бажарилиши, лойиҳа-смета ҳужжатларига қатъий боғлиқлик ва субпудрат муносабатларининг кенг тарқалгани билан изоҳланади. Бухгалтерия ҳисоби бу ерда фақат операцияларни қайд этувчи тизим эмас. У объект таннархи, молиявий натижа, солиқ базаси ва пудратчи ташкилотнинг ишончлилиги ҳақида ахборот берадиган асосий манбага айланади.

Ўзбекистонда қурилиш ишларининг катта қисми кичик тадбиркорлик субъектлари ҳиссасига тўғри келиши мазкур муаммони янада кескинлаштиради. Миллий статистика қўмитасининг SIAT маълумотларига кўра, кичик тадбиркорлик субъектлари томонидан бажарилган қурилиш ишлари ҳажми 2023 йилда 159 285,9 млрд сўм, 2024 йилда 198 789,8 млрд сўм, 2025 йилда эса 230 926,9 млрд сўмни ташкил этган [13]. Демак, ҳажм ўсмоқда. Аммо улуш динамикаси бошқача манзара беради: 2023 йилда 78,5 фоиз, 2024 йилда 75,4 фоиз, 2025 йилда 73,6 фоиз [14]. Бу икки тенденция бир-бирига зид эмас, лекин уларни бирга ўқиш керак. Ҳажм ўсиши ҳисоб тизимининг етарлича пишиқлигини автоматик исботламайди.

Муаммонинг марказида учта савол туради. Биринчиси, қурилиш харажатлари қай даражада объектлар кесимида тўғри йиғилмоқда? Иккинчиси, смета харажатлари билан ҳақиқий сарфлар ўртасидаги фарқлар бухгалтерия ҳисобида очиқ кўрсатиляптими? Учинчиси, аудит жараёнида аудитор молиявий ҳисобот рақамларини лойиҳа-смета, шартнома, қабул қилиш далолатномалари ва моддий ресурслар ҳаракати билан етарлича боғлай оляптими? Мақоланинг асосий мақсади шу саволларга амалий ва танқидий ёндашув асосида жавоб излашдан иборат.

2. Адабиётлар ва норматив-ҳуқуқий асослар таҳлили

Ўзбекистонда бухгалтерия ҳисоби соҳасидаги базавий талаблар “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Қонун билан белгиланган. Унда бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш ва молиявий ҳисоботни тузиш муносабатлари ҳуқуқий тартибга солиниши кўрсатилган [1]. Бу норма қурилиш ташкилотлари учун ҳам умумий асос бўлиб хизмат қилади. Бироқ қонуннинг умумийлиги қурилиш амалиётидаги объект кесимида ҳисоб юритиш, субпудрат ишларини тан олиш, смета ва ҳақиқий харажатлар ўртасидаги фарқни баҳолаш каби масалаларни автоматик ҳал қилиб бермайди.

“Аудиторлик фаолияти тўғрисида”ги Қонун аудиторлик фаолиятининг ҳуқуқий доирасини белгилайди [2]. Қурилиш ташкилотларида аудитнинг асосий қийинлиги шундаки, аудитор текшируви бухгалтерия ёзувларини формал таққослаш билан чекланиб қолса, материаллар сарфи, бажарилган ишлар ҳажми ва ишларни қабул қилиш далолатномаларидаги реаллик етарлича баҳоланмайди. Шу маънода аудитнинг далиллар базаси бухгалтерия регистрлари билан эмас, балки қурилиш жараёнининг иқтисодий мазмуни билан ҳам тасдиқланиши керак.

Молиявий ҳисобот шакллари ва уларни тузиш бўйича амалдаги талаблар бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги қонун, Фуқаролик кодекси ва БҲМСларга таянишини белгилайди [5]. 2024 йилда қабул қилинган молиявий ҳисоботларни тақдим этиш тартибида раҳбар ва бухгалтерия ҳисоби ҳамда молиявий бошқариш вазифаларини амалга оширувчи шахснинг имзоси масаласи аниқлаштирилган [6]. Бу кичик ва ўрта қурилиш ташкилотлари учун муҳим, чунки кўп ҳолларда раҳбар, бухгалтер ва сметачи вазифалари ўртасидаги масъулият чегараси амалда аниқ ажратилмайди.

Қурилиш соҳасида лойиҳа-смета ҳужжатларининг ҳуқуқий аҳамияти алоҳида ўрин тутади. Вазирлар Маҳкамасининг 200-сон қарорида келишилган лойиҳа-смета ҳужжатлари қурилиш ва реконструкция ишларини бошлаш учун асос ҳисобланиши, уларсиз қуриш ва реконструкция қилиш тақиқланиши белгиланган [10]. ШНҚ 1.03.03-23 эса қурилиш, реконструкция, мукаммал ва жорий таъмирлаш ишлари лойиҳа ҳужжатлари асосида амалга оширилишини кўрсатади [11]. Демак, қурилиш харажатлари ҳисобини сметадан ажратиб таҳлил қилиш илмий жиҳатдан ҳам, амалий жиҳатдан ҳам тўлиқ бўлмайди.

3. Методлар

Тадқиқотда ҳужжатли таҳлил, қиёсий таҳлил, динамик қаторлар таҳлили ва муаммоли гуруҳлаш усулларидан фойдаланилди. Маълумотлар базаси сифатида 2023-2025 йиллар бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий статистика қўмитасининг SIAT очиқ маълумотлари олинди. Норматив таҳлилда “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Қонун, “Аудиторлик фаолияти тўғрисида”ги Қонун, молиявий ҳисобот шакллари ва уларни тақдим этиш тартиби, қурилиш соҳасидаги лойиҳа-смета ҳужжатларига оид ҳужжатлардан фойдаланилди.

Тадқиқот чеклови ҳам мавжуд. Очиқ статистика қурилиш ишлари ҳажми ва улушини беради, лекин алоҳида корхоналар даражасида харажат моддалари, материаллар сарфи, субпудрат улуши ва аудитда аниқланган хатолар бўйича тўлиқ микромаълумотлар очиқ эмас. Шунинг учун мақолада корхона ички ҳужжатлари асосида аниқланган эмпирик хатолар эмас, балки норматив ва статистик маълумотлардан келиб чиққан амалий рисклар таҳлил қилинди. Бу чеклов мақоланинг хулосаларини эҳтиёткор ўқишни талаб қилади.

1-жадвал. Тадқиқотда фойдаланилган маълумотлар манбалари

Манба тури	Мазмуни	Таҳлилдаги вазифаси
Қонун ҳужжатлари	Бухгалтерия ҳисоби, аудит, молиявий ҳисобот ва қурилиш ҳужжатлари талаблари	ҳисоб ва аудитнинг ҳуқуқий чегараларини аниқлаш
SIAT очиқ маълумотлари	2023-2025 йилларда кичик тадбиркорлик субъектларининг қурилиш ишлари ҳажми ва улуши	соҳадаги динамикани баҳолаш
Муаллифлик гуруҳлаш	харажатлар ҳисобидаги рисклар, аудит далиллари ва ички назорат элементлари	амалий муаммоларни тизимлаштириш
Қиёсий таҳлил	Ўзбекистон Республикаси ва Самарқанд вилояти кўрсаткичлари	ҳудудий хусусиятларни очиш

Манба: муаллиф томонидан расмий статистика ва норматив ҳужжатлар асосида тузилди.

4. Натижалар

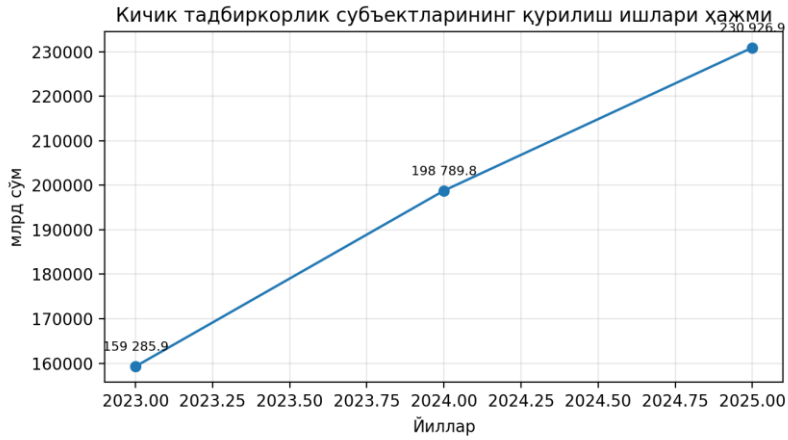
Статистик натижалар биринчи қарашда ижобий кўринади. Қурилиш ишлари ҳажми 2023-2025 йилларда изчил ўсган. 2025 йилда 2023 йилга нисбатан ўсиш 71 641,0 млрд сўмни ташкил этди. Бу қурилиш бозорида кичик тадбиркорлик субъектларининг иқтисодий фаоллиги юқори эканини кўрсатади. Бироқ улуш кўрсаткичи пасайган. Бу йирик қурилиш ташкилотлари ёки бошқа иштирокчилар ҳажмининг нисбатан тезроқ ўсганини англатиши мумкин. Ҳисоб ва аудит нуқтаи назаридан бундай ҳолат кичик пудратчиларнинг бозордаги рақобатбардошлиги, ресурслар нархига таъсирчанлиги ва ҳисоб юритиш интизомига алоҳида эътибор талаб қилади.

2-жадвал. Кичик тадбиркорлик субъектларининг қурилиш ишлари ҳажми ва улуши

Йил	Қурилиш ишлари ҳажми, млрд сўм	Жами қурилиш ишларидаги улуши, %	Йиллик ўзгариш, млрд сўм
2023	159 285,9	78,5	-
2024	198 789,8	75,4	39 503,9
2025	230 926,9	73,6	32 137,1

Манба: муаллиф томонидан расмий статистика ва норматив ҳужжатлар асосида тузилди.

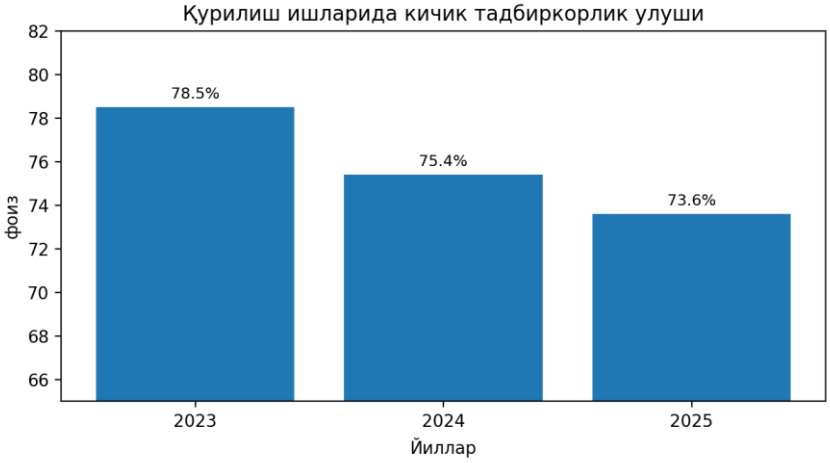
1-расм. Қурилиш ишлари ҳажмининг ўсиш динамикаси

Манба: SIAT очиқ маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди [13].

Ҳажмнинг ўсиши бухгалтерия ҳисобида объектлар кесимида харажатларни аниқ ажратиш талабини кучайтиради. Қурилиш ташкилотида битта даврда бир нечта объект, бир нечта буюртмачи ва турли субпудрат шартномалари мавжуд бўлса, умумий харажатларни объектларга нотўғри тақсимлаш таннархни сунъий ўзгартиради. Бу фақат ҳисоб хатоси эмас. У молиявий натижани, солиқ мажбуриятларини ва аудиторлик хулосасининг асослилигини ҳам шубҳа остига қўяди.

2-расм. Қурилиш ишларида кичик тадбиркорлик улуши

Манба: SIAT очиқ маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди [14].

Самарқанд вилояти мисолида ҳам ўсиш кузатилади: 2023 йилда 10 230,6 млрд сўм, 2024 йилда 13 468,6 млрд сўм, 2025 йилда 16 277,3 млрд сўм. Аммо Тошкент шаҳри билан қиёс қилинганда ҳудудий концентрация катта экани кўринади. Бу ҳолат аудиторлик

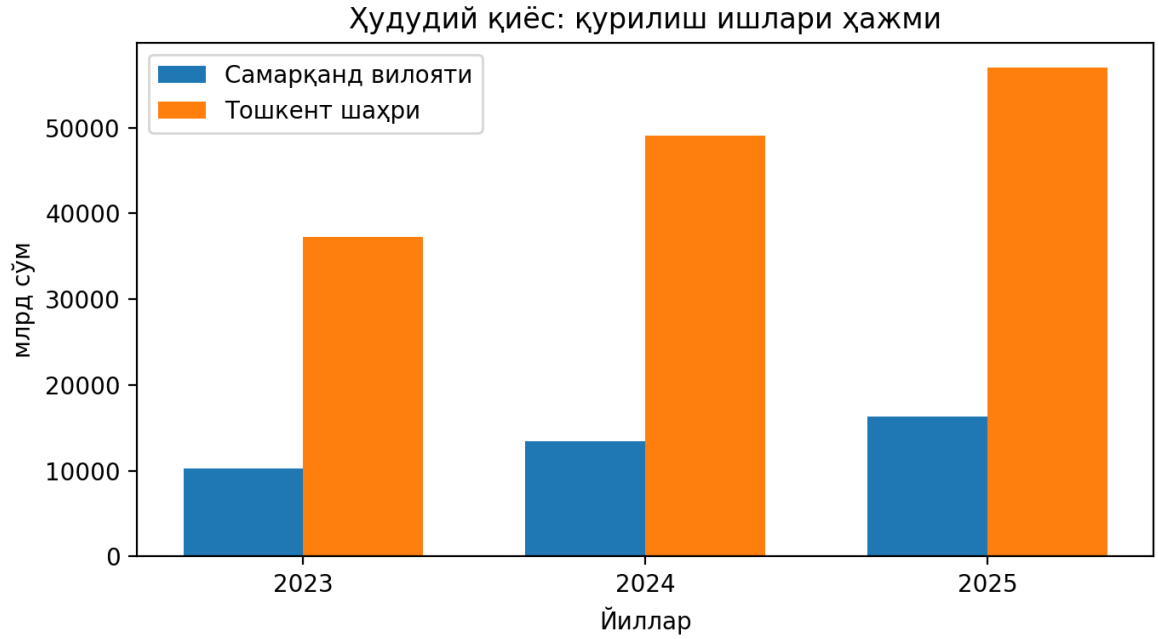
амалиётида ягона шаблон ёндашув етарли эмаслигини кўрсатади. Ҳудудларда қурилиш материаллари логистикаси, ишчи кучи нархи, субпудратчилар таркиби ва буюртмачилар талаби фарқ қилади.

3-жадвал. Ҳудудий қиёс: Самарқанд вилояти ва Тошкент шаҳри

Ҳудуд	2023, млрд сўм	2024, млрд сўм	2025, млрд сўм	2023-2025 ўсиш, %
Самарқанд вилояти	10 230,6	13 468,6	16 277,3	59,1
Тошкент шаҳри	37 271,8	49 109,7	57 047,1	53,1
Ўзбекистон Республикаси	159 285,9	198 789,8	230 926,9	45,0

Манба: муаллиф томонидан расмий статистика ва норматив ҳужжатлар асосида тузилди.

3-расм. Ҳудудий қиёс: Самарқанд вилояти ва Тошкент шаҳри

Манба: SIAT очиқ маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди [13].

5. Муҳокама

Қурилиш ташкилотларида харажатлар ҳисобининг энг заиф нуқтаси харажатларнинг иқтисодий мазмуни бўйича эмас, балки ҳужжат келган вақт ёки тўлов амалга ошган сана бўйича қайд этилишидир. Бундай амалиёт айниқса кичик пудратчиларда учрайди. Материал объектга берилган, лекин далолатнома кечиккан; субпудратчи ишни бажарган, лекин ҳисоб-фактура кейинги ойда келган; буюртмачи бажарилган ишни қабул қилмаган, аммо корхона ички ҳисобда харажатни тан олган. Шу нуқталарда бухгалтерия ҳисоби реал қурилиш жараёнидан узилиб қолади.

Иккинчи муаммо смета ва ҳақиқий харажатлар ўртасидаги фарқларни таҳлил қилиш маданияти билан боғлиқ. Смета кўпинча шартнома қийматини асослаш воситаси сифатида қаралади, бошқарув ҳисоби инструменти сифатида эмас. Аслида смета режа, ҳақиқий харажат эса бажарилган ишнинг иқтисодий натижаси. Улар ўртасидаги фарқ объект

фойдалилиги, ресурслардан фойдаланиш интизоми ва ички назорат сифати ҳақида муҳим сигнал беради.

Учинчи муаммо аудиторлик далиллари етарлилигида намоён бўлади. Қурилиш ташкилотида аудитор фақат бош китоб, оборот ведомости ва молиявий ҳисобот билан чекланса, аудит натижаси формал бўлиб қолади. Аудитор объект кесимида харажатлар регистри, материаллар чиқими далолатномаси, бажарилган ишлар бўйича ҳужжатлар, субпудрат шартномалари, лойиҳа-смета ҳужжатлари ва банк тўловларини бир занжирда текшириши керак. Шу занжирдаги узилишлар аудиторлик рискини оширади.

4-жадвал. Қурилиш харажатлари ҳисоби ва аудитида асосий рисклар

Риск йўналиши	Амалий кўриниши	Аудиторлик ёндашуви
Материаллар сарфи	омбордан чиқим қилинган материал объектда ҳақиқий ишлатилганини тасдиқлаш қийин	омбор ҳужжатлари, объект далолатномалари ва смета нормаларини таққослаш
Субпудрат ишлари	иш ҳажми қабул қилинган, лекин иқтисодий мазмун етарли тасдиқланмаган	шартнома, ҳисоб-фактура, бажарилган ишлар далолатномаси ва тўловларни боғлаш
Умумишлаб чиқариш харажатлари	бир нечта объектга сунъий ёки ноаниқ тақсимлаш	тақсимлаш базаси ва ҳисоб сиёсатидаги қоидаларни текшириш
Смета фарқлари	режа ва ҳақиқий харажат ўртасидаги фарқлар изоҳланмаган	смета, ҳақиқий сарф ва молиявий натижа ўртасидаги таҳлилий боғланишни баҳолаш
Ҳисобот шаффофлиги	объект кесимида ахборот раҳбариятга етарли даражада берилмайди	ички ҳисобот шакллари ва масъулият марказларини баҳолаш

Манба: муаллиф томонидан расмий статистика ва норматив ҳужжатлар асосида тузилди.

Шу ўринда яна бир нозик жиҳат бор. Қурилиш ташкилотида харажатларни камайтириш ҳар доим ҳам самарадорлик белгиси эмас. Материаллар сифати пасайса, меҳнат хавфсизлигига етарли маблағ ажратилмаса ёки техник назорат формаллашса, бу қисқа муддатли таннархни камайтириши мумкин. Лекин кейинчалик кафолат мажбуриятлари, нуқсонларни бартараф этиш харажатлари ва обрў йўқотишлари орқали янада катта иқтисодий зарар келтиради. Демак, аудит харажатларнинг фақат қонунийлигини эмас, уларнинг оқилоналигини ҳам таҳлил қилиши лозим.

6. Таклифлар

Биринчи таклиф шундан иборатки, қурилиш ташкилотларида ҳисоб сиёсати умумий бухгалтерия қоидалари билан чекланмаслиги керак. Унда объект кесимида харажатларни йиғиш, умумишлаб чиқариш харажатларини тақсимлаш базаси, субпудрат ишларини тан олиш, смета фарқларини таҳлил қилиш ва ички ҳисобот шакллари алоҳида кўрсатилиши зарур.

Иккинчи таклиф, ҳар бир қурилиш объекти бўйича “смета-ҳақиқат-аудит изи” модели жорий этилиши лозим. Бу модель смета моддалари, бухгалтерия ёзувлари, омбор чиқимлари, бажарилган ишлар далолатномалари ва тўлов ҳужжатларини ягона занжирда

боғлайди. Бу орқали аудиторлик текшируви ҳам осонлашади, бошқарув қарори ҳам асослироқ бўлади.

Учинчи таклиф, ички аудит ёки ички назорат вазифаси кичик қурилиш ташкилотларида ҳам минимал даражада шакллантирилиши керак. Бу албатта алоҳида штат бирлиги бўлиши шарт эмас. Лекин материаллар сарфи, субпудрат шартномалари ва смета фарқлари бўйича даврий ички текширув тартиби бўлмаса, ташқи аудит кечикиб келган назоратга айланиб қолади.

7. Хулоса

Қурилиш ташкилотларида харажатлар ҳисоби ва аудитининг амалий муаммолари бухгалтерия техникаси доирасида ҳал бўладиган масала эмас. Бу ерда ҳисоб, смета, шартнома, ички назорат ва аудит бир-бирини тўлдириши керак. Статистик маълумотлар қурилиш соҳасида кичик тадбиркорлик субъектлари ҳажман ўсиб бораётганини кўрсатади. Аммо улушнинг 2023 йилдаги 78,5 фоиздан 2025 йилда 73,6 фоизга тушиши бозор таркиби ўзгараётганини ҳам билдириши мумкин. Бу ўзгариш ҳисоб тизимига нисбатан талабни янада оширади.

Менинг фикримча, қурилиш ташкилотларидаги асосий хавф харажатнинг нотўғри ёзилишида эмас, балки харажатнинг иқтисодий мазмуни йўқолишида. Агар бухгалтерия ёзуви смета, объект, материал, субпудрат ва бажарилган иш билан боғланмаса, у ташқи кўринишда тўғри, мазмунан эса заиф ахборотга айланади. Аудит айнан шу заифликни кўриши керак. Акс ҳолда, аудиторлик хулосаси ҳам молиявий ҳисоботнинг реал ишончлилигини эмас, фақат ҳужжатлар тўпламини тасдиқлаб қўйиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар

[1] Ўзбекистон Республикасининг “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Қонуни. 13.04.2016 йил, ЎРҚ-404-сон. Lex.uz.

[2] Ўзбекистон Республикасининг “Аудиторлик фаолияти тўғрисида”ги Қонуни. 25.02.2021 йил, ЎРҚ-677-сон. Lex.uz.

[3] Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси. Амалдаги таҳрир. Lex.uz.

[4] Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси. Амалдаги таҳрир. Lex.uz.

[5] Молиявий ҳисобот шакллари ва уларни тўлдириш қоидалари. Рўйхат рақами 1209, амалдаги таҳрир. Lex.uz.

[6] Молиявий ҳисоботларни тақдим этиш тартиби тўғрисидаги норматив ҳужжат. Рўйхат рақами 3567, 04.11.2024. Lex.uz.

[7] Молиявий ҳисоботни тайёрлаш ва тақдим этиш учун концептуал асос. 2024 йил 12 июль, рўйхат рақами 3530. Lex.uz ва Иқтисодиёт ва молия вазирлиги маълумотлари.

[8] Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти 21-сон “Хўжалик юритувчи субъектларнинг молия-хўжалик фаолияти бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақлар режаси ва уни қўллаш бўйича йўриқнома”. Амалдаги таҳрир.

[9] Вазирлар Маҳкамасининг “Қурилиш соҳасида электрон давлат харидларини ташкил этиш ва амалга ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 46-сон қарори. 31.01.2022. Lex.uz.

[10] Вазирлар Маҳкамасининг 200-сон қарори. “Қурилиш соҳасига оид ягона маъмурий қурилиш регламентларини тасдиқлаш тўғрисида”. 20.04.2022. Амалдаги таҳрир. Lex.uz.

[11] ШНҚ 1.03.03-23 “Қурилиш объектларини лойиҳалаштириш”. Ўзбекистон Республикаси қурилиш ва уй-жой коммунал хўжалиги вазирининг буйруғи, 26.03.2024. Lex.uz.

[12] Вазирлар Маҳкамасининг 214-сон қарори. “Ўзбекистон Республикаси Қурилиш ва уй-жой коммунал хўжалиги вазирлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”. 17.04.2024. Lex.uz.

[13] Ўзбекистон Республикаси Миллий статистика қўмитаси. SIAT очиқ маълумотлари: “Кичик тадбиркорлик субъектларининг қурилиш ишлари ҳажми”, 2026 йил 23 январда янгиланган маълумотлар.

[14] Ўзбекистон Республикаси Миллий статистика қўмитаси. SIAT очиқ маълумотлари: “Кичик тадбиркорлик субъектларининг жами қурилиш ишларидаги улуши”, 2026 йил 28 апрелда янгиланган маълумотлар.

[15] Ўзбекистон Республикаси Миллий статистика қўмитаси. “Ўзбекистон Республикасида кичик тадбиркорлик субъектларининг асосий кўрсаткичлари, 2025 йил январь-декабрь”. Пресс-релиз, 26.01.2026.